

ÖZBEKİSTAN'IN YENİLİKÇİ YOL HARİTASI: MİRZİYOEYEV DÖNEMİNDE DIŞ POLİTİKA DEĞİŞİMİ VE ETKİLERİ

Öz: Özbekistan, 2016 yılında kurucu Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un ölümü üzerine iktidara gelen Şevket Mirziyoyev'in, göreve başlamasından bu yana dış politikasında önemli değişiklikler gerçekleştirdi. Bu değişiklikler, Özbekistan'ın ekonomi, eğitim ve sosyal refah da dâhil olmak üzere çeşitli sektörlerde kalkınmayı hedefleyen yenilikçi yol haritasına yansdı. Mirziyoyev'in liderliğinde Özbekistan, komşu ülkeler ve uluslararası toplumla ilişkilerini geliştirmek için çeşitli adımlar attı. En önemli değişikliklerden biri, dış politikaya daha açık ve pragmatik bir yaklaşıma geçiş olmuştur. Bu, Rusya ve Çin gibi bölgesel güçlerle daha yakın bağlar kurma arayışının yanı sıra ABD, Türkiye ve Avrupa Birliği ile ilişkilere artan bir odaklanmayı da içeriyor. Bu çabalara ek olarak Özbekistan, bölgesel istikrar ve iş birliğini geliştirmek amacıyla Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi komşu ülkelerle ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Buna, uzun süredir devam eden sınır anlaşmazlıklarının çözümünü ve ekonomik bağları güçlendirmeyi amaçlayan bir dizi anlaşmanın imzalanması da dâhildir. Bu çalışmada ilk olarak Türkistan ve Özbekistan'ın jeopolitik ve stratejik önemi ele alınacak akabinde Mirziyoyev dönemi dış politikasında yaşanan değişimler ve iş birliği süreçleri açıklanmaya çalışılacaktır. İslam Kerimov dönemi dış politikası ile Mirziyoyev dönemi dış politikası arasındaki farklılıklar ve değişen dış politika vizyonunun bölgeye yansımaları ile geleceğe ilişkin öngörülerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Özbekistan, Dış Politika, Türkistan, İslam Kerimov, Şevket Mirziyoyev.

Uzbekistan's Innovative Roadmap: Changes in Foreign Policy and Their Effects during the Mirziyoyev Era

Abstract: After the death of the founding President Islam Karimov in 2016, Shevket Mirziyoyev came to power, and so Uzbekistan has undergone significant changes in foreign policy since then. These changes have been reflected in Uzbekistan's innovative roadmap which aims to improve various sectors including economy, education, and social welfare. Under Mirziyoyev's leadership, Uzbekistan has taken several steps to improve its relations with neighboring countries and the international community. One of the key changes has been a shift towards a more open and pragmatic approach to foreign policy. This has involved the pursuit of closer ties with regional powers such as Russia and China, as well as an increased focus on engaging with the United States, Türkiye and European Union. In addition to these efforts, Uzbekistan has also sought to strengthen its relationships with neighboring countries such as Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan, with a view to promote regional stability and cooperation. This has included the resolution of long-standing border disputes and the signing of a series of agreements aimed at enhancing economic ties. In this study, first, the geopolitical and strategic importance of Turkistan and Uzbekistan will be discussed, and then the changes and cooperation processes in the foreign policy of the Mirziyoyev period will be tried to be explained. The differences between the foreign policy of the Islam Karimov period and the foreign policy of the Mirziyoyev period, and some anticipations on the reflections of the changing foreign policy vision on the region will be explained.

Keywords: Uzbekistan, Foreign Policy, Geopolitics, İslam Kerimov, Şevket Mirziyoyev.

TÜRKÜLÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
53. SAYI / VOLUME
2023-BAHAR / SPRING

Sorumlu Yazar Corresponding Author

Dr. Öğr. Görevlisi
Ömer Faruk KOCATEPE

Millî Savunma Üni.
Kara Harp Okulu
Uluslararası İlişkiler Böl.

okocatepe@kho.msu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8647-4634

Gönderim Tarihi
Received
11.04.2023

Kabul Tarihi
Accepted
22.05.2023

Atf
Citation

Kocatepe, Ömer Faruk. "Özbekistan'ın Yenilikçi Yol Haritası: Mirziyoyev Döneminde Dış Politika Değişimi ve Etkileri." *Türkölük Bilimi Araştırmaları*, no. 53, 2023, ss. 81-106.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Giriş

Özbekistan, 1 Eylül 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlık sonrasında, küresel güçlerin bölgeye olan ilgisi ve Sovyetler tarafından keyfi olarak çizilen suni sınırlar nedeniyle bir dizi sorunla karşılaşmıştır. Sovyetlerden kalan bu mirasın hiçbir şekilde tarihsel dayanağı ya da dilsel-kültürel-dinsel gibi unsurları bulunmamaktaydı. Tamamen siyasi amaçlar ile hazırlanarak tarihsel birliktelikler ve bölgesel iş birliği süreçlerinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır (Aydın 3). İki kutuplu dönemin sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemin tek kutuplu bir döneme evrilmesi Sovyetlerden bağımsızlığını yeni kazanan cumhuriyetlerin de uluslararası sistemde konumlarını belirlemeleri açısından önemliydi. Bu süreçte Özbekistan için de güvenlik ve dış politika çıkarları ihmal edemeyecek kadar mühimdi. Bölgede nüfuz alanını kaybetmek istemeyen Rusya, yakın çevre doktrini bağlamında oluşturulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) vasıtasıyla bu ülkeleri yeniden etki altına almak istemiştir. Rusya'nın bu girişimine karşın ABD başta olmak üzere Batı kanadı ise, NATO üzerinden 1994 Brüksel Zirvesi'nde kabul edilen Barış İçin Ortaklık (BİO) girişimi ve Avrupa Birliği gibi yapılanmalarla bölgedeki etkinliğini artırmak ve bölge devletlerini kendi eksenine alma stratejisine yönelmiştir. Post-Sovyet ülkelerinden kimisi Rusya ekseninde kalmaya devam ederken kimisi de Batı yönünde saf tutmuştur. Ancak Özbekistan bu ülkelerden farklı olarak iki taraf arasında denge siyaseti yürütmeye çaba göstermiş ve kısmen de başarılı olmuştur. ABD ve Rusya bu politikalar ile bölgeye nüfuz etmeye çalışırken, Türkiye ise diğer ülkelere nazaran bu sürece hazırlıksız yakalanmış ve doğal olarak geri kalmıştır.

Özbekistan Cumhuriyeti'nin dış politikası; uluslararası hukuka saygı, diğer devletlerin iç işlerine karışmama, barış içinde bir arada yaşama ve insan hak ve özgürlüklerinin korunmasını içeren ülke anayasasının ilkelerine dayanmaktadır (URL 1). Kurucu Cumhurbaşkanı İslam Kerimov döneminde, ülke dış politikada daha izole bir yaklaşım sergilemiş ve daha çok denge politikası yürütmüştür. Kerimov'un 25 yıllık iktidarı döneminde Özbekistan, bazı uluslararası organizasyonlara katılmaktan kaçınmış ve yakın çevre ülkeleriyle daha az iş birliği içerisinde bulunmuştur. Kerimov'un iktidarı süresince Özbekistan'ı Afganistanlaşmaktan koruması ve modern Özbekistan'ın mimarı olması yönetimi süresince en büyük başarısıdır (Purtaş, "İslam Kerimov..." 113). Şevket Mirziyoyev'in Cumhurbaşkanı seçilmesi ile Özbekistan'ın dış politikası değişime uğramıştır. Özbekistan, dış politikada daha açık bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır. Ülke, bölgesel iş birliği ve uluslararası toplumla daha fazla entegrasyon ve iş birliği arayışına girmiştir. Mirziyoyev yönetimi, çevre ülkelerle ticari ve ekonomik iş birliğini geliştirmeye, sınır güvenliğini artırmaya, çevre sorunlarına çözüm bulmaya, terörizmle mücadelede daha etkili bir şekilde çalışmaya, insan haklarına daha fazla saygı göstermeye ve uluslararası örgütlerle daha yakın iş birliğine odaklanmaktadır.

Kerimov ve Mirziyoyev dönemleri arasında Özbekistan'ın dış politikasında büyük bir değişiklik gözlemlenmektedir. Mirziyoyev yönetimi, daha açık bir dış politika yaklaşımı sergileyerek, bölgesel ve küresel düzeyde daha fazla iş birliği yapmayı hedeflemektedir. Bu makale, ülkenin ilk cumhurbaşkanı Kerimov'un ölümü ve Mirziyoyev'in seçilmesinden sonraki yıllarda Özbekistan'ın dış politika davranışındaki sürekliliği ve değişimleri açıklamayı amaçlamaktadır. Kerimov'un ölümünün ardından, Özbekistan'ın dış politikasındaki süreklilikler ve değişiklikler nelerdir? Bunlar, bu makalenin cevaplamayı amaçladığı sorulardır.

Jeopolitik Açıdan Türkistan Bölgesi ve Özbekistan

Devletlerin uluslararası alanda yürüttüğü politikalarda önem arz etmeleri açısından en önemli faktörler coğrafya, topografya ve jeopolitik konum olarak gösterilmektedir. Geçmişten günümüze dek devletlerin hem birbirleriyle ilişkilerinde hem de karşılıklı rekabetlerinde jeopolitik konumu en önemli etkenlerden biri olmuştur. Tesis edilen ilişkilerde karşılıklı fayda amacı ön plana çıkarken, rekabette ise karşı unsurun coğrafyasının sağladığı avantajlar ve zaafı devletlerin stratejilerinde yerini almıştır. Öyleyse jeopolitik konumun uluslararası ilişkilerde hayati bir husus olduğu aşikârken bu meselenin hem bölgesel hem de küresel etkileri ile incelenmesi zaruridir. Nitekim Napolyon bu gerçeği şöyle ifade etmiştir:

(...) bir ulusun coğrafyasını bilmenin onun dış politikasını da bilmek olduğunu söylediğinden söz edilir. Bir ülkenin coğrafi durumu ve ona bağlı gelişen tarihî gelenekleri, o ülkenin sonsuza kadar uygulamak zorunda olduğu doğal bir program gibidir. O ülkeyi yönetenler bu siyaseti izlemeye adeta mecburdurlar (Gündoğdu 71).

Türkistan¹ bölgesi Türklerin ata yurdunu ifade etmektedir. Batıda Hazar Denizi ile Horasan Dağları, güneyde Hindikuş ve Kuh-i Seyit Dağları, kuzeyde Kazakistan bozkırlarının kuzey sınırları arasında kalan ve 5.360.066 kilometrekarelik sahayı içerisine alan bölgedir (Birsell 17-18). Avrasya'nın merkezinde yer alan, geniş topraklarla, büyük ve son derece önemli enerji kaynaklarına sahip Türkistan, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren, güçlü imparatorluklara ev sahipliği yapmış ve büyük mücadelelere şahitlik etmiştir.

19. yüzyılın sonlarında ortaya atılmaya başlanan klasik jeopolitiğin hâkimiyet teorileri incelendiğinde hemen her birinde Avrasya bölgesi üzerinde durulduğu görülür. Türkistan bölgesi de, Avrasya'nın merkezinde yer alır.

¹ Türkistan, "Türklerin ülkesi, Türk yurdu" manalarına gelmektedir. Batı ve doğu olarak iki bölgeye ayrılmaktadır. Batı Türkistan olarak isimlendirilen bölge; SSCB'nin dağılması ile bağımsız birer devlet olan Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan Türk Cumhuriyetleri ile Tacikistan cumhuriyetini sınırları içerisine alan bölgedir. Doğu Türkistan ise; bugün hala Çin'in kontrolü altındaki Sincan-Uygur Özerk bölgesinden oluşmaktadır. Türkistan ayrıca bugün Kazakistan'da bulunan Yesi şehrinin adıdır. (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA))

Kara hâkimiyet teorisinin İngiliz öncü yazarı Sir H. Mackinder; teorisinin kilit kavramı olan “kalpgâh”ın sınırlarını, 1904, 1919 ve 1943 yıllarında kaleme aldığı eserlerinde, dönemin konjonktürü dâhilinde ve stratejik şartları göz önüne alarak üç kez güncellemiştir. Ancak Batı Sibiryâ, İran ve Pakistan’ın kuzey bölgeleri ve Türkistan her üç haritada da yer almaktadır (Sönmez 389). Mackinder’in kara hâkimiyet teorisine karşı, Kenar-kuşak teorisi ile Sovyetler Birliği’ni “çevreleme” politikasına zihnî zemin hazırlayan Spykman, gerçek gücün kenar kuşak hattında (Rimland) olduğunu savunmaktaydı (Okur 18). Spykman’a göre “Rimland’a hükmeden Avrasya’ya hâkim olur ve Avrasya’ya hükmeden dünyanın kaderini kontrol eder” (95). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Mackinder’in merkez bölge olarak adlandırdığı toprakların Rusların kontrolüne geçmesi ile kenar kuşak projesi önem kazanmıştır. Zira Kaplgâha sahip olamayacağını anlayan ABD’nin yeni bir strateji geliştirmesi gerekmiş ve neticesinde ABD karar alıcıları buranın çevrelenmesine çalışmıştır (Şahin 173). Bu proje doğrultusunda G. Kennan, ABD’nin bölgeyi Rus kontrolüne terk edemeyeceğini bölgeye kenar teşkil eden devletlerin ABD tarafından desteklenerek kontrolün sağlanması gerekliliğini ifade etmiştir (Kennan 575). Öyle ki, akabinde kurulan NATO, CENTO, SEATO gibi örgütler bu amaç doğrultusunda hareket etmek amaçlı örgütlenmişlerdir. Böylelikle ABD, Soğuk Savaş döneminde bölgeyi ele geçirememiş olsa da Sovyetlerin bu bölgenin dışarısında etki alanını artırmasının önüne geçmiştir.

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle eski jeopolitik görüşlere yenileri eklenip dünyada yeni dengeler oluşurken, Dünya Adasının merkez havzası hâlâ Avrasya coğrafyası ve burada da Türkistan bölgesi merkezî konumunu sürdürmüştür. Çağdaş ABD’li teorisyenlerden Brzezinski Avrasya’yı küresel üstünlük mücadelesinin zemini olarak göstermiş ve bölgeyi ABD için ödül olarak nitelendirmiştir (Sarıkaya ve Öztopal 52). Brzezinski’ye göre Amerika’nın küresel üstünlüğü, Avrasya’daki üstünlüğünün uzunluk ve etkinliğine bağlıdır. Avrasya’ya hâkimiyeti ABD için olmazsa olmaz görmüş; yer altı ve yer üstü zenginlikleri, bölge devletlerinin ekonomik ve kültürel güçleri, dünya nüfusunun yaklaşık %75’inin bu coğrafyada yaşaması gibi verilerden hareketle teorisini savunmuştur (Brzezinski 53).

Brzezinski’nin *Büyük Satranç Tahtası*’nda “Avrasya Balkanları”² olarak tanımladığı bölgenin kilit noktasını diğer teorisyenlerde olduğu gibi Türkistan bölgesi oluşturmaktadır. Brzezinski, Avrasya Balkanları ifadesini kullanırken, “Balkan” kelimesinin coğrafyayı kapsayan tanımından yola çıkarak o bölgede yaşanan etnik çatışmalar ve büyük güçlerin bölgesel rekabetlerini göz önünde bulundurarak zihinlerde somutlaştırmayı amaçlamıştır. Öyle ki, Brzezinski’ye göre Avrasya’nın da bir Balkanları mevcuttur ve Orta

² Avrasya Balkanlarını; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Afganistan dâhil dokuz ülkeyi teşkil etmektedir.

Asya'nın buranın bir parçası olduğu görüşünü savunmaktadır (Brzezinski 175-176).

Bir diğer çağdaş teorisyen Dugin ise, "Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım" adlı eserinde Avrasyacılığı merkeze alan bir politika üzerine kurmuştur. Avrasyacılık Dugin'e göre, tarihî Rus emellerine erişmek, Sovyetlerin yıkılmasıyla birlikte toplumda oluşan buhranı sonlandırmak ve yeniden hayal edilen büyük Rusya sınırlarına erişmeyi amaçlamaktır (Dugin 51-53). Büyük Rusya hedefinde ise Türkistan coğrafyası hem çarlık hem de Sovyetler döneminde kontrolünde bulunmasından ötürü yeni dönemde de Rusya Federasyonu için küresel hâkimiyette vazgeçilmez bir bölgeyi teşkil etmekteydi. 1997 yılında kaleme aldığı eserinde Dugin de bunun bilincinde olarak bölgeye önem vermektedir. İlk etapta bölgeyi Hint Okyanusuna çıkarabilecek jeopolitik bir mekân olarak ele almakta, buradan da Hindistan'ın kıtasal bloğuna uyum sağlayarak, Türkiye'ye karşı Irak'ın stratejik desteğini alarak Orta Doğu'ya bir koridor açmayı hedeflemekteydi (Kurt 449). Dugin'e göre tüm bunların ışığında buradaki en önemli husus, Türkiye'nin bu bölgeye dönük her türlü nüfuz edinme girişiminin önlenmesidir.

Tarih yazıcıları özellikle Batılı stratejistler oryantalist bakış açılarıyla Türkistan'ın tarih, kültür gibi özelliklerini görmezden gelerek sadece çıkarları doğrultusunda jeopolitik tasarımlardan beslenmektedirler. Türkistan tarihinin yeterli düzeyde incelenmeyişiinden kaynaklanan bilgi eksiklikleri bölgenin tarihi, kültürü ve mazisi ile dünya medeniyetlerinin en köklüsü olduğu gerçeğini göz ardı etmişlerdir. Öyle ki, Türkistan'ın sahip olduğu zenginlikler yazılanların ve söylenenlerin aksine yani oryantalist klişelerle bezeli tarih tasavvuru dışında bir gerçekliği olduğunu göstermektedir (Okur 25-27).

Türkistan, binlerce yıldır jeopolitik önemini koruyan ve büyük medeniyetlere ev sahipliği yapan bir bölgedir. Stratejik konumu, çeşitli coğrafi özellikleri, doğal kaynakları, tarım arazileri ve zengin kültürel mirası ile her zaman ilgi odağı olmuştur. Sadece merkezî imparatorluk ve devletlerin ana coğrafyası olmakla kalmayıp, tarihî İpek Yolu'nun geçtiği bölge olması nedeniyle, ticaret yollarının kontrolü için büyük güçlerin mücadelelerine de konu olmuştur. Bugün bile, Türkistan'ın stratejik konumu ve doğal kaynakları, dünya politikalarının belirleyicisi hâline gelmiştir. Zengin kültürel mirası ve turistik açıdan cazip yerleri de bölgenin önemini artırmaktadır.

Yukarıda Türkistan jeopolitiğinin önemi üzerinde dururken yer yer de Özbekistan'ın buradaki konumunun mahiyetinden söz ettik. Öyle ki, Avrasya'nın kalbi olarak Türkistan coğrafyasını birçok kez vurgularken, Türkistan'ın kalbinin de Özbekistan olduğunu burada vurgulamak tarihî zarurettir. Batı Türkistan'daki Türk devletlerinden bir tanesi olan Özbekistan, Türkistan'ın merkezî kısmına tekabül etmektedir (Özey 173). Özbekistan, 447.400 kilometrekarelik yüzölçümü ile diğer Türk Cumhuriyetleri içerisinde Kazakistan ve Türkmenistan'dan sonra üçüncü sırayı alır. 37 milyona yaklaşan nüfusu

ile Batı Türkistan'ın en büyük Türk ülkesidir. Ayrıca "en genç ve hızla artan nüfusa sahip ülke" konumunda bulunmaktadır (Kun.uz, 2023).

Özbekistan tarihsel olarak bölgeye hükmetmiş devletlerin (Timur İmparatorluğu) ve hanlıkların (Buhara, Hiva ve Hokand) merkezlerinin bulunduğu, coğrafi olarak Türkistan'ın ortasında ve bölgedeki Türk devletlerinin tamamı ile sınırı olan tek bölge ülkesidir (Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 254). Özbekistan, güneybatıdaki Ceyhun'la (Amuderya) kuzeydoğudaki Seyhun (Siriderya) ırmakları arasında uzanan toprakların büyük bölümünü kapsar. Kuzey ve kuzeybatıda Kazakistan, doğu ve güneydoğuda Kırgızistan ve Tacikistan, güneybatıda Türkmenistan, güneyde ise Afganistan'ın küçük bir bölümüyle çevrilidir. 1936'da kurulan Karakalpak özerk bölgesi de Özbekistan sınırları içerisinde yer alır (TÜRKPA 48).

Merkezî konumunun vermiş olduğu stratejik yönüyle Özbekistan, sadece Türkistan'ın değil bütün dünyanın önem verdiği bir konuma sahiptir. Ayrıca nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu ve tarımsal arazi olarak da bölgenin en verimli sahası olan Fergana Vadisi'nin büyük bir bölümüne sahip olması ve bölgedeki diğer cumhuriyetlerde yaşayan önemli orandaki Özbek nüfusu bölgede Özbekistan'ı diğer devletlere karşı daha avantajlı ve önemli konuma getirmektedir. Özbekistan, bitişik devletlerindeki Özbek nüfusu ve dünya genelindeki Özbek diasporasıyla da önemli bir etkiye sahiptir. Özbekistan dışında da milyonlarca Özbek yaşamaktadır. Kazakistan, Özbekistan'ın en büyük bitişik devlettir ve nüfusunun yüzde 3.3'ü Özbek'tir (Bektenov, 2021). Tahmini olarak 2021 yılı itibarıyla, Kazakistan'da yaklaşık 1 milyon Özbek yaşamaktadır. Afganistan'a ilişkin demografik verilerin doğrulaması zor olmakla birlikte ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 2010 verilerine göre, Afganistan'da Özbekler nüfusun yüzde 9'unu oluşturmaktadır (Haber vd., 2012). Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi tarafından oluşturulan açık verilere göre Kırgızistan'da yaklaşık 1 milyon Özbek vatandaşı yaşamaktadır (National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic, n.d.). 2020 ve 2021 yıllarına ait hükümet istatistiklerine ve diğer kaynaklara göre, Tacikistan'da da yaklaşık 1 milyon (Minority Rights Group International, n.d.), Türkmenistan'da da yaklaşık 500 bin Özbek nüfusu bulunmaktadır (United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, 2016).

Türkistan coğrafyasında bulunan Türk devletlerinin nüfusları heterojen (karışık) bir yapıya sahiptir. Bu yapı Sovyetler döneminde, Stalin'in milliyetler politikası çerçevesinde planlı bir şekilde bölünmüştür. (Birsal 21). Bu süreç, Türkistan coğrafyasındaki nüfus yapısında değişikliklere ve etnik gerilimlere sebep olmuştur. Bugün Özbekistan nüfusunun etnik yapısının yüzde 85'ini

Özbekler geriye kalan yüzde 15'lik kısmını ise Ruslar, Tacikler, Kazaklar, Karakalpaklar³ başta olmak üzere diğer milletler oluşturmaktadır (URL 2). Milliyetler politikası Kafkaslarda ve Türkistan'da çeşitli "suni" halkların oluşturulması, toprağa ve dile bağlı bir sınıflandırma yapılması, son aşamada ise siyasal ve stratejik bir mantıkla toprakların bölünüp ayrıştırılarak yönetilmesi üzerine kurulmuştur (Aksakal 24). Sovyetlerin bu projedeki temel amacı oluşturulan suni sınırlar ile olası kargaşaların önünü açmak ve ileride ortaya çıkabilecek çatışmalara zemin hazırlamaktır. Örneğin; Özbekistan Kırgızistan ve Tacikistan arasında bulunan Fergana Vadisi başta olmak üzere diğer ülkelerde devletlerin sınırları birbiri içine geçmekte ve her bir cumhuriyet içinde ekslav⁴ sorunu bulunmaktadır. Öteden beri, bu ortamda yaşanacak bir çatışmada başvurulacak makam olacak Moskova, kendisini hakem tayin ederek bölgede varlığını garanti altına almayı arzulamıştır.

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması, karayla çevrili dokuz yeni devletin kurulmasına yol açtı. Karayla çevrili eyaletler, denize kıyısı olmayan eyaletlerdir (Glassner 2). Özbekistan'ın karayla çevrili konumu yani denize çıkışı olmaması dış politika yönelimlerini ve seçeneklerini önemli ölçüde kısıtlamıştır (Idan ve Shaffer 241). Çünkü karayla çevrili devletlerin, uluslararası ticarete katılabilmeleri için komşu devletlerdeki altyapı ve tesislere erişim sağlamları ve bunları sürdürmeleri ve mallarıyla bu devletlerden geçmeleri gerekir. Coğrafi olarak Özbekistan; büyük güçlerin ekonomik, politik, kültürel ilişkilerinin ve stratejik çıkarlarının kesişim noktasında bulunmaktadır. Özbekistan, Asya kıtasındaki doğu-batı ve kuzey-güney ticaret yollarının kesişme noktasında yer almaktadır. Bu nedenle, ülke, Türkistan'da bulunan diğer ülkelerle ticaret yapmak ve Asya ile Avrupa arasında bir köprü görevi görmek için stratejik bir konumdadır. Bu konumu karayla çevrili yapısını aşmak ve iyi ilişkiler kurması için önemli bir etkidir. Asya, Kafkasya ve Türkistan coğrafyasında Özbekistan'ın katılmadığı entegrasyon hareketleri eksik kalacaktır. Nitekim Özbekistan, Rusya ve Çin arasında bir bağlantı noktası olarak da bulunmaktadır. Asya-Pasifik bölgesinden Avrupa'ya uzanan en önemli ticaret yollarından biri olan Yeni İpek Yolu'nun da önemli bir bölümü Özbekistan'dan geçmektedir.

Özbekistan, dünyanın en zengin maden kaynaklarına sahip ülkelerinden de biridir. Özellikle altın, uranyum, bakır, kurşun, çinko, kömür, petrol ve doğal gaz gibi zengin yeraltı kaynaklarına sahiptir. Özbekistan, dünyadaki altın madenleri bakımından dördüncü sırada yer almaktadır ve BDT ülkeleri arasında altın üretiminde Rusya'dan sonra ikinci sıradadır. Ayrıca dünya genelinde altın üretimi bakımından da dokuzuncu sıradadır (United States

³ Özbekistan'a bağlı özerk bir cumhuriyettir. Özbekistan'ın batı kesiminde yer alır. Başkenti Nukus'tur. Karakalpakstan Cumhuriyeti'nde, Karakalpak dili ve Özbek resmî statüye sahiptir.

⁴ Siyasi olarak bağı bulunduğu hâlde coğrafi olarak bağı bulunmayan toprak parçasına verilen isimdir.

Geological Survey (USGS) 2021). Ayrıca Özbekistan toplam bakır rezervleri 1,3 milyon ton ile bu alanda dünyada onuncu sırada yer almaktadır. Dünyanın 7'nci büyük uranyum üreticisi ve 5'inci ihracatçısı konumundadır. Bu durum Özbekistan'ı bölgedeki diğer ülkeler arasında daha avantajlı konuma getirmektedir.

Tüm bunlara ek olarak Özbekistan jeopolitiğini önemli kılan etkenlerden bir diğeri de Buhara ve Semerkand şehirleridir. Türk kültürü için son derece önem arz eden tarihî şehirler, başta Türklerin dil, kültür ve tarihleri bakımından, bunun yanında Fars-Tacik kültürü, genel olarak İslâm kültür ve medeniyeti, yine Türkistan kültür ve medeniyet miraslarına ev sahipliği yapmaktadır (Sarıkaya 336). Turizm açısından da bu şehirlerin önemi büyüktür ve dünya çapında turistlerin ilgisini çekmektedirler. Bu nedenlerle, Özbekistan'ın jeopolitik ve kültürel açıdan önemi oldukça yüksektir.

İslam Kerimov Dönemi Özbekistan Dış Politikasının Genel Hatları

İslam Kerimov, 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Özbekistan Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olarak göreve gelmiştir. Kerimov'un cumhurbaşkanlığı dönemi, Özbekistan'ın dış politikasında önemli değişikliklere sahne olmuştur. Kerimov dönemi, Özbekistan'ın bağımsızlığını ve egemenliğini korumak, ulusal çıkarlarını sağlamak ve bölgesel istikrarı oluşturmak için dış politikasını yapılandırdığı bir dönem olarak nitelendirilebilir. Kerimov döneminde gerçekleştirilen bu yapılandırmalar dikkatle incelendiğinde yaşanan politika değişikliklerinin aşırı uçlarda yaşandığı görülmektedir. Bunun nedenleri arasında küresel güçlerin faaliyetleri ve Kerimov'un liderlik anlayışı yer almaktadır (Bozbağ 60-61). Bu politikalar, bağımsızlıktan 2005 yılına kadar olan dönem ve 2005'den ölümüne kadar geçen dönem olmak üzere kendi içinde iki döneme ayrılır. Andican olayları⁵ ile yaşanan siyasi gerginlik Kerimov'un dış politikasında önemli bir kırılma oluşturmuştur. Bu süreç ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır.

Kerimov'un iktidarı sürecinde izlediği politikaları iki başlık altında sınırlandırmak mümkündür. İlk olarak ekonomik kalkınma ve bağımsızlık alanında yürüttüğü politikalarıdır. Özbekistan, bağımsızlığını koruma ve ekonomik kalkınma için dış politikasını bu yönde politikalar izleyerek şekillendirmiştir (Fazendeiro 417). Bu bağlamda, Batı ülkeleriyle iş birliği yaparak ekonomisini geliştirmeye çalışmış ve yabancı yatırımları çekmek için reformlar gerçekleştirmiştir. Bunların yanı sıra Rusya, Çin ve diğer Asya ülkeleriyle iş birliği yaparak, ekonomik kalkınmayı destekleyen bölgesel ve küresel projelerde yer almıştır. Diğeri ise güvenlik ve bölgesel istikrar üzerine izlediği politikalarıdır. Özbekistan, terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve sınır güvenliği

⁵ Andican olayları, 2005 yılı Mayıs ayında Özbekistan'ın güneybatısındaki Andican şehrinde meydana gelen şiddet olaylarıdır. Olaylar, hükümet karşıtı protestoların şiddetle bastırılması sonucunda ortaya çıkmıştır. Protestocular, işsizlik, yoksulluk ve insan hakları ihlalleri gibi nedenlerle hükümeti eleştirmişlerdir.

gibi konularda hem Türkistan ülkeleriyle hem de Asya ülkeleriyle iş birliği yaparak, bölgesel istikrarı sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca, Afganistan'ın yeniden yapılanmasında da rol almış ve bölgesel barışı ve istikrarı desteklemek için çaba harcamıştır.

Kerimov, ülkenin bağımsızlığını korumak için sert bir dış politika takip etmiştir. Özellikle, Özbekistan'ın jeopolitik konumu ve çevresindeki sorunlar göz önüne alındığında Kerimov, ülkesini bölgedeki güçlü bir aktör olarak konumlandırmak amacıyla sık sık bölgesel iş birliği girişimleri başlatmıştır. 1994 yılında Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan ortak bir ekonomik alan yaratmak için Orta Asya Birliği'ni kurmuştur (Bohr 489). Ancak bu girişim ekonomik olarak istenilen sonuçları vermemiştir. Bölgesel girişimlerin başlatılmasının temelinde, bazı dış politika sorunları ile karşı karşıya kalması da gösterilebilir. Özellikle, Türkistan'da yaşanan sınır anlaşmazlıkları, Afganistan'daki savaş ve Taliban yönetimi, Tacikistan'daki iç savaş ve bölgedeki diğer sorunlar Özbekistan'ın dış politikasını zorlamış, Kerimov'u da sert politikalar izlemeye sevk etmiştir.

Kerimov, dış politikada önceliği Özbekistan'ın bağımsızlığına ve rejim güvenliğine vermiştir. Batı ile iyi ilişkiler kurarak Rusya'ya karşı bir güç elde etmek isterken aynı zamanda da Rusya ile ilişkileri devam ettirmeyi amaçlamıştır. Rusya ile egemen eşit iki devlet olarak ilişkiler kurmayı ve belirli mesafeler koymayı tercih etmiştir. Bu politikaya bağlı olarak kültürel olarak öncelikle Özbekçeyi resmî dil olarak ilan etmiştir. Rusça işaretleri değiştirmiş, Latin alfabesine geçmiştir. Ekonomik olarak da Rusya'ya bağımlılığını gidermek adına çalışmalar başlatmıştır. Ekonomik açıdan izlediği politikalar nedeniyle baskıcı ve ekonomik otarşiye sahip devlet olarak anılmıştır (Schmitz 9). Stratejik ve ekonomik sektörlerde kendi kendine yeterliliği sağlamak ve toplumsal huzursuzluktan kaçınmak da devletin ekonomi politikasının temel hedefleri olarak ön plana çıkmıştır.

Lakin Kerimov, tüm bunları yaparken de Moskova ile mesafeli dursa da Rusya ile tam olarak bağlarını koparmamıştır. Rusya ile iyi ilişkiler kurmaya ve geliştirmeye çalışmıştır. Rusya, Özbekistan'ın bağımsızlık ilan etmesinden sonra ilk tanyan ülkelerden olmuştur. Özbekistan, Rusya ile stratejik iş birliği yaparak güvenlik, terörizmle mücadele ve enerji konularında birçok anlaşma imzalamıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler, stratejik ortaklık düzeyine yükseltilmiştir. Rusya liderliğinde kurulan bölgesel ekonomik ve askerî örgütlere katılarak destek vermiştir. Bu durum uzmanlar tarafından genç ve ekonomik açıdan güçsüz bir cumhuriyet olması olarak açıklanmaktadır. Özellikle ekonomik açıdan kısıtlı imkânlara sahip olmasından dolayı 1991 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu'na (Toktogulov 51), 2001 yılında Çin'in liderliğinde kurulan Şanghay Beşlisi'ne katılmıştır. Özbekistan'ın üyeliğiyle birlikte örgütün adı Şanghay İşbirliği Örgütü olarak değiştirilmiştir (Altundağ 100). Özbekistan, 2000'li yılların başında Rusya'nın başını çektiği Avrasya Ekono-

mik Topluluğu ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne de katılmış, Moskova yönetimi ile ilişkilerini geliştirerek karşılıklı iş birliğini artırmıştır (Okur 50-51).

Özbekistan, bir taraftan Batı ile yakın ilişkiler kurarak diğer taraftan Rusya ve Çin merkezli örgütlere üye olarak bu ülkelerle ilişkilerini, kendi bağımsızlığını tehlikeye düşürmeyecek şekilde dengeli bir biçimde geliştirmiştir. Nitekim 1992 yılında Rusya ve diğer cumhuriyetleriyle bir araya gelerek imzaladıkları ortak güvenlik anlaşmasına rağmen Özbekistan sınırları içerisinde Rus askerlerinin konuşlanmasına izin vermemiştir. Kerimov, ülkesinin dışarıdan gelecek tehditlere yönelik (Afganistan merkezli) korunması amacıyla ortak güvenlik anlaşmasına evet derken Moskova merkezli olası bir güvenlik endişesine de yer vermemiştir (Kodaman ve Birsnel 436). Kırılgan bağımsızlığını korumak ve güvenliğini sağlamak amacıyla bağımsızlığından yaklaşık dört ay sonra Özbekistan Silahlı Kuvvetlerini kurarak millî ordusunu oluşturmuştur (Kocatepe 177).

Kerimov'un, 2000 yılına kadar Moskova merkezli yapıya mesafeli olduğu ve BDT'ye karşı bloklarda yer aldığı, GUUAM gibi örgütlere yakın olduğu, Batı ile yakın ilişkiler geliştirmeye çalıştığı ve bölgesel liderlik için çaba gösterdiği gözlemlenmiştir (Sarıkaya 338). Kerimov döneminde Özbekistan, kendi çıkarları ve güvenlik algısı doğrultusunda Batı ile Rusya arasında zikzak görünümünde bir çizgide seyretmiştir. Kerimov, Rusya'ya tam olarak sırt çevirmemiş, hatta Rusya'nın başı çektiği bölgesel organizasyonlarda yer almıştır. Özellikle Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'ne (KGAÖ) olan yaklaşımı stratejik bir tercihten öte, ABD'ye karşı bir manevra alanı olarak değerlendirilmiştir.

Özbekistan, KGAÖ'den 1999 yılının Nisan ayında ayrılarak GUAM'a⁶ üye olmuş ve örgütün ismi GUUAM olarak değiştirilmiştir. GUUAM, eski Sovyet ülkelerindeki Rusya etkisini dengelemek adına ABD tarafından açıkça desteklenmiş bir oluşumdur. Bu dönemde Özbekistan, Moskova ekseninden uzaklaşıp ABD'ye yakın bir politika izlemekteydi (McAfee 2017). 11 Eylül olayı sonrasında Karşı-Hanabad Üssü'nün açılması da Özbekistan'ın bu dönemdeki politikasının en önemli simgesi hâline gelmişti. Üssün açılmasındaki en önemli sebepler, Taliban'ın Özbekistan sınırında kontrolü ele geçirerek Özbekistan'ın güvenliğini tehdit etme endişesi ve KGAÖ üyeliğinden çekilen ve Moskova'dan uzaklaşan Özbekistan'ın bölge politikalarında yalnız kalmak istememesiydi (Purtaş, *Orta Asya...* 116). Ancak 2005 yılında Andican olayları olarak tarihe geçen hareketin meydana gelmesiyle Kerimov, ABD ile ilişkilerinin seyrini değiştirmeye başladı.

⁶ GUAM-DEKÖ (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova - Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü)

Rusya'da Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte Özbekistan, Rusya ile ilişkileri konjonktürel şartların da etkisiyle daha yakın bir iş birliği içine girmiştir. Putin, Özbekistan'ı Rusya'nın güney sınırındaki bir tampon bölge olarak görmekte ve bu nedenle iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirmek istemektedir. Bu çerçevede, Özbekistan, Rusya ile askerî ve ekonomik iş birliği anlaşmaları imzalamıştır. Öte yandan, Özbekistan'ın Batı'ya yönelik dış politika tercihleri, Putin döneminde daha az öne çıkmıştır. Özbekistan, önceden Batı ile yakın ilişkiler kurmak için çaba gösterirken, Putin döneminde daha çok Rusya ve Çin ile ilişkilerini geliştirmiş ve bu ülkelerle iş birliğine ağırlık vermiştir. Ancak ABD ve Çin ile ilişkilerini güçlendirirken dikkat ettiği önemli bir nokta ise diğer güçlerin etkisi altına girmemek olmuştur (Cornell 72).

Özbekistan'ın dış politikasının Batı'dan Rusya ve Çin'e doğru değişmesinin birçok nedeni vardır. Bunları; güvenlik kaygıları, ekonomik iş birliği ve bölgesel politikalar gibi başlıklar altında toplayabiliriz. Güvenlik kaygıları açısından bölgedeki terörizm ve aşırılıkçılık tehditleri ile mücadelede Rusya ve Çin gibi güçlü ve istikrarlı komşuların desteğine ihtiyaç duymaktadır. Ekonomik iş birliği açısından Özbekistan, ekonomik kalkınması için yabancı yatırıma yönelmiştir. Rusya ve Çin, Özbekistan için önemli ekonomik ve ticaret ortaklarıdır. Bölgedeki liderlik konumunu güçlendirmek için bölgesel politikalar izlemektedir. Rusya ve Çin, bölgede önemli birer aktör konumundadır ve bu nedenle, Özbekistan'ın bölgesel politikalarına yardımcı olabileceği düşüncesiyle hareket tarzı belirlenmiştir. Yukarıda ifade edilen üç unsurun dışında kalan belki de süreçte en çok etkili olan ise Batı ile yaşanan anlaşmazlıklardır. Nitekim Özbekistan, Batı ülkeleriyle birkaç kez anlaşmazlık yaşamıştır. Örneğin, 2005 yılında, Özbekistan'ın güneyindeki Andican şehrinde gerçekleşen bir protesto ve sonrasında güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu yüzlerce sivilin öldürülmesiyle sonuçlanan Andican Olayları⁷ nedeniyle Batı ülkeleri Özbekistan hükümetini sert bir şekilde eleştirmiş ve olayların sorumlularının adalet önünde hesap vermesini talep etmiştir. Bunun yanı sıra, bazı Batı ülkeleri, Özbekistan'a yaptırım uygulamaya başlamış ve askerî yardımlarını azaltmıştır (Pirinççi 224-225). Örneğin ABD Kongresi'nin 2005 yılında kabul ettiği "Andican Olaylarına İlişkin Yaptırım Yasası", Özbekistan'a silah satışının yasaklanması ve bazı Özbek yetkililere ABD'ye seyahat yasağı getirilmesi gibi yaptırımları içermektedir. Kerimov, ABD'nin tepkisi ve yaptırım kararı üzerine ABD ile ilişkilerinin seyrini değiştirmeye başlamıştır. İlk olarak, Kerimov Özbekistan'ı Batı destekli GUAM'dan çekti ve daha sonra Karşı Hanabad Üssü'nün kapatılması için adımlar atarak

⁷ Andican olayları olarak bilinen olaylar, 12-13 Mayıs 2005 gecesi Fergana Vadisi'nde yer alan Andican şehrinde, Özbekistan hükümetinin insan hakları ihlalleri ve baskıcı politikalarına karşı direnişi sembolize etmektedir. Andican şehrindeki bir pazar yerinde toplanan kalabalığa, polis tarafından müdahale edilmesi sonucu silahlı çatışmaya dönüşmesiyle yüzlerce kişi ölmüş ve yaralanmıştır.

ABD'ye ait bu askerî üssü Kasım 2005'te kapatmıştır (URL 3). Öte yandan, Özbekistan Batı ülkeleriyle ilişkilerini azaltarak, Rusya ve Çin'e doğru yönelmeye karar vermiştir. Bu nedenlerden dolayı, Kerimov döneminde Özbekistan'ın dış politikası Batı'dan Rusya ve Çin'e doğru kaymıştır. Ancak, Özbekistan'ın tam anlamıyla Batı ile ilişkilerini de koparmamıştır.

Kerimov, ulusal güvenliğe dayalı realist politikalar geliştirmiş ve ABD-Rusya-Çin gibi ülkelerden bağımsız hareket etmeye çalışmıştır. Bu, güçlü bir liderlik göstererek tam bağımsız bir Özbekistan'ın kurulmasını amaçladığını göstermektedir. Daha sonra, Kerimov diğer devletlerle iş birliğini artırarak, ekonomik ve askerî anlaşmalar yaparak, dış politikasını "kazan-kazan" düşüncesine kaydırmıştır.

Mirziyoyev Dönemi Özbekistan Dış Politikası: Reformlar, Yenilikler ve Bölgesel İlişkilerin Gelişimi

Başbakan Şevket Mirziyoyev, Eylül 2016'da Kerimov'un ölümünün ardından geçici cumhurbaşkanı olmuş ve Aralık ayında Özbekistan'ın yeni cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Mirziyoyev'in cumhurbaşkanı olmasından hemen sonra izleyeceği dış politikasına yönelik farklı yorumlar gündeme gelmiştir. Bazı araştırmacılar Mirziyoyev ile Rus elitleri arasında ortaya çıkan kişisel ilişki nedeniyle Özbekistan'ın Rusya'ya yaklaşacağını savunmuştur. Bazıları ise ülkenin Kerimov'un yolunu izleyeceğini ya da Türkmenistan gibi izolasyonizme dönüşeceğini öne sürmüşlerdir (Dadabayev 78).

Mirziyoyev'in iktidarında en çok merak edilen konulardan birisi de yönetimsel anlamda otorite boşluğu yaşanıp yaşanmayacağı idi. Kerimov'un baskıcı yönetim anlayışından sonra yaşanabilecek güç boşluğunda Özbekistan rejiminin tehdit hissedebileceği görüşleri ön plana çıkmaktaydı. Mirziyoyev, geçici cumhurbaşkanlığı dönemi boyunca, özellikle Kerimov döneminde halkın bazı ihtiyaç ve taleplerini ihmal eden politikalara karşı uygulamalara ağırlık vererek seçimlere hazırlanmıştır. Geçmişte sıkı kontrol altında tutulan döviz piyasası liberalleştirilmiş, işletmelerin denetiminde önemli reformlar yapılmış ve çiftçilerin gelir düzenlemeleri konusunda adımlar atılmıştır (Abdurasulov 2016). Öte yandan Kerimov'un başlattığı geniş çaplı siyasi, ekonomik ve sosyal reformları istikrarlı bir şekilde devam ettireceğini de belirtmiştir (URL 4). Böylelikle otorite boşluğu yaşanacağı yönünde duyulan endişelerin aksine daha güçlü ve aktif politikalar izleyeceğinin mesajını vermiştir.

Mirziyoyev, dış politika ve güvenlik konusunda da Kerimov döneminde ortaya konan politikalarından taviz verilmeyeceği yönünde açıklamalar yapmıştır. Kerimov döneminde, dış politikada izolasyoncu bir tutum sergileniyordu ve komşu ülkelerle çeşitli sorunlar yaşanıyordu. Ancak, Mirziyoyev yönetimiyle birlikte ülkenin dış politikasında ciddi bir değişim yaşandı. Mirziyoyev, Özbekistan'ın uluslararası alanda daha açık bir politika izlemesi ve bölgesel iş birliğini artırması gerektiğine inanıyor ve buna yönelik politikalara adım atıyordu. Kerimov döneminde yaşanan durağan politikaların aksine aktif

politikaları hayata geçirmeye başlıyordu. Cumhurbaşkanlığının ilk 10 ayında 13 yurt dışı ziyaret gerçekleştirmiş, seyahatlerinin çoğunluğunu, dış politikasının temellerinden birini oluşturan iyi ilişkiler kurmak ve sürdürmek istediği komşu ülkelere yapmıştı (URL 5). Bu ziyaretlerinden ilkinin 2017 yılında Türkmenistan'a gerçekleştiren Mirziyoyev'in dış politikadaki öncelikli tercihlerini de göstermekteydi. Uzun yıllar ihmal edilen bu coğrafya artık iş birliğinin artacağı ve ilişkilerin gelişeceği bir alana dönüşmekteydi. İlk yıllarında Tacikistan hariç tüm bölge ülkelerine ziyaretlerde bulunan Mirziyoyev, ikili ilişkilerini stratejik iş birliği anlaşmaları ve mevcut sorunların giderilmesi yönünde anlaşmalarla taçlandırmıştır (URL 6).

Dış politika açısından Mirziyoyev hükümeti, bağımsızlığından itibaren başta Kırgızistan ve Tacikistan ile yaşadığı sınır sorunları olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı anlaşmazlıklar yaşadığı diğer bölge ülkeleriyle ilişkilerini düzeltme ve sorunlarını çözme girişiminde bulunmuştur. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu ABD, Rusya ve Çin ile olan ilişkilerini de geliştirmeye başlamıştır. Bu ülkelere ek olarak Türkiye ile uzun yıllar rölantide olan ilişkilerinde de ivme kazanmıştır.

Mirziyoyev'in iktidarı ile başlayan kapsamlı reformlar, ABD ile ilişkilerin düzelmesine de katkı sağlamıştır. ABD, 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrasında, saldırının sorumlusu olarak ifade ettiği El-Kaide terör örgütünün lideri Usame bin Ladin'in Afganistan'da bulunduğu inanarak Afganistan'daki Taliban rejimine karşı savaş açmıştır. Özbekistan, Afganistan'ın sınır komşusu ve stratejik konumu nedeniyle ABD'nin askerî operasyonlarına destek sağlamıştır. Bu süreçte ABD de Özbekistan'a ekonomik ve askerî yardımlar sağlamıştır. Ancak, Özbekistan'da 2005 yılında meydana gelen Andican olayları sonrasında ABD ile ilişkilerinde sorunlar meydana gelmiştir. Dönem dönem inişli çıkışlı devam eden ilişkiler, Mirziyoyev'in iktidara gelmesiyle birlikte yeniden hız kazanmıştır. İktidarının 20'nci ayında Amerika'ya yaptığı ziyarette Mirziyoyev, ABD başkanı Trump'la görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede bölgesel güvenlik durumu, terörle mücadele, ticaret anlaşmaları ve Özbekistan'da insan hakları konuları ele alınmıştır. ABD ile Özbekistan arasında tarım, iklim değişikliği, ticaret ve eğitim alanlarında 4.8 milyar dolarlık 20 iş anlaşması imzalandı (URL 7). Özellikle, Mirziyoyev'in reformları kapsamında, Özbekistan hükümeti iş dünyasını destekleyen bir dizi adım atmıştır. Örneğin, yabancı yatırımcıların ülkede iş yapmasını kolaylaştırmak için bürokrasinin azaltılması, yatırım fırsatlarına ilişkin bilgi verilmesi ve yatırım yapmayı teşvik eden vergi reformları yapılmıştır. Bu adımlar, ABD şirketlerinin de dâhil olduğu uluslararası yatırımcıların ülkede iş yapmasını kolaylaştırdı ve dolayısıyla ABD-Özbekistan ticari ilişkilerini geliştirmiştir. Ayrıca, Özbekistan hükümeti insan haklarına saygı göstermeyi ve medya özgürlüğünü desteklemeyi de taahhüt etmiştir. Bu durum, ABD'nin insan hakları ve demokrasiye olan bağlılığı ile uyumlu bir gelişmeydi ve ABD ile Özbekistan arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesine katkı sağlamıştır.

Nisan 2017’de Rusya’ya ve Mayıs 2017’de Çin’e gerçekleştirdiği ziyaretlerde ülkenin dış politikasında bir değişim sinyali olarak görülüyor. Mirziyoyev’in çok yönlü dış politika vizyonu Rusya ve Çin ile ilişkilerinde de yeni bir sayfa açmaktadır. Çin ziyareti, Özbekistan’ın ekonomik kalkınması ve bölgesel iş birliği konularına odaklanmıştır. İki ülke arasında bir dizi alanda toplam tutarı 23 milyar dolara ulaşan 100’den fazla anlaşma imzalanmıştır (URL 8). 14-15 Mayıs 2017 tarihinde Pekin’de gerçekleştirilen Kuşak ve Yol Forumu’nda Şevket Mirziyoyev, Çin’in Yeni İpek Yolu projesinde yer almayı kabul etti.⁸ Ayrıca, Özbekistan’ın bazı devlet yetkilileri, Çin’in Yeni İpek Yolu projesinin ülkenin geleceği için olumlu bir etki yaratacağını ve ekonomik açıdan daha bölgesel bir güç olma yolunda bir adım olacağını ifade etmektedirler (URL 9). Yeni İpek Yolu projesi kapsamında bölgedeki transit rotalarında ve enerji koridorlarında aktif ve öncü bir rol oynayacaktır. Taşkent, Fergana, Oş, Kaşgar yolu ile bunun adımıdır. Bu antlaşmalar ile ülkeler arasında ekonomik iş birliğinin artırılması sağlanacak, ülkeler arasında daha serbest bir ticaret oluşturulacaktır.

Rusya ziyareti ise askerî ve güvenlik iş birliği konularına odaklandı. Mirziyoyev, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile bir araya geldi ve askerî teçhizat ve teknoloji transferi konusunda anlaşmalar imzaladı. 2017 yılında iki ülke arasında 12 yıl aradan sonra Özbekistan’ın Cizzak bölgesindeki Yengikışlak kenti yakınlarında bulunan Fariş kasabası kırsalında ortak askerî tatbikat gerçekleşmiştir (URL 10). İki ülke arasındaki ticaret de arttı ve Rusya, Özbekistan’ın güvenlik ve istihbarat servislerine eğitim ve teknik destek sağlamaya başladı. Özbekistan’ın Çin ve Rusya ile yakınlaşmasının, özellikle de Rusya ile ilişkilerinin normalleşmesinin, ülkenin bölgede daha güçlü bir rol oynamasına ve uluslararası platformlarda daha fazla ağırlığa sahip olmasına yardımcı olacaktır. ABD ile yakınlaşması ise ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan daha açık ve saydam bir ülke hâline gelmesinin önünü açacaktır.

Özbekistan’ın Türk Dünyası Diplomasisi: Stratejik Amaçlar ve Bölgesel İlişkiler

Mirziyoyev dönemi, Özbekistan-Türkiye ilişkilerinin önemli ölçüde gelişmesine tanıklık etti. Bu dönemde, Özbekistan lideri Şevket Mirziyoyev, Türkiye’ye resmî ziyaretler gerçekleştirmiş ve Türk liderler de Özbekistan’ı ziyaret etmiştir. Bu karşılıklı ziyaretler, iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden canlandırılmasına ve güçlendirilmesine yardımcı olmuştur. Özbekistan SSCB’nin dağılmasının ardından 1 Eylül 1991’de bağımsızlığını ilan ettiğinde

⁸ Çin’in Yeni İpek Yolu Projesi, resmi adıyla Kuşak ve Yol Girişimi (One Belt One Road Initiative) küresel bir altyapı ve ekonomik kalkınma projesidir. Bu proje, Çin’in Batı’ya açılma stratejisi çerçevesinde Asya, Afrika ve Avrupa arasında bir ticaret ağı oluşturmayı amaçlamaktadır. Projede, iki ana hat üzerinde bir dizi karayolu, demiryolu ve deniz yolu bağlantısı inşa edilerek, ülkeler arasında ticaretin artması, ekonomik işbirliğinin gelişmesi ve bölgesel kalkınmanın teşvik edilmesi hedeflenmektedir.

ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Kerimov, bağımsızlığından sonra ülkesinin Türkiye ile ilişkilerini geliştirme konusunda istekli davranmıştır. İkili iş birliği anlaşmaları, karşılıklı ziyaretler bu süreçte kayda değer ivme kazanmasına neden olmuştur. 1999 yılına kadar Kerimov, Türkiye'ye 10 kez ziyarette bulunmuştur (URL 11). İkili ilişkiler ticari, ekonomik ve mali alanlarda hızla gelişmiştir. Ancak bu süreçte Kerimov'un daha merkeziyetçi bir yönetim tarzı benimsemesi, dışa açılmayı kısıtlaması, ülkenin komşuları ile sorunlar yaşaması ve Türkiye'nin bu sorunlarda taraf olmasından dolayı ilişkilerde inişli çıkışlı süreçler yaşanmıştır. Ayrıca Özbek muhalefet lideri Muhammed Salih'in⁹ Türkiye'de bulunması da Özbekistan'ın Türkiye'ye karşı bakışını önemli ölçüde etkilemiştir. Kerimov'un talebi ve baskısı üzerine Muhammed Salih Türkiye'den ayrılmak zorunda kalmıştır. Öte yandan 1999 yılında Kerimov'a yönelik Taşkent'te bombalı saldırı düzenlenmiş, Kerimov saldırıdan son anda yara almadan kurtulmuştur. Taşkent, olaylardan sürgündeki muhalifleri sorumlu tutmuştur. Saldırının failleri içinde bir Türk vatandaşının da bulunması Özbekistan-Türkiye ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir. Muhammed Salih'in Türkiye'de bulunması ve bombalı saldırı girişimi olayları, Kerimov'un Türkiye'yi Özbekistan'ın iç işlerine müdahale etmekle suçlamasıyla sonuçlanmıştır. Bu suçlamalar, Türk iş adamlarının ülkede yatırım yaparken zorluklar yaşamasına neden olmuştur (Kanlıdere 158). Ayrıca 1997 yılında Türkiye'de eğitim gören Özbek öğrencilerin de köktendinci kurum ve şahıslardan korumak gerekçesiyle ülkelerine dönmeleri çağrısında bulunmuştur (URL 12). Bu durumu da sürgünde bulunan muhaliflerin ve Türkiye'nin öğrencileri etkileyerek rejim karşıtı olarak yetiştirme endişesinden dolayı kaynaklanmıştır.

Tüm bu sorunların akabinde Türkiye'nin 2005 yılında yaşanan Andican olayında Taşkent hükûmetinin tavrını eleştirmesi ve BM'nin Özbekistan'a yönelik kabul ettiği eleştiri raporuna Türkiye'nin destek vermesiyle durum daha da kötüleşmiştir (Kocatepe 422). İlişkilerin seyri göz önüne alındığında 2003 yılından 2014 yılına kadar taraflar arasında ciddi bir temas olmamış, ilişkilerde durağanlık yaşanmıştır. İlişkilerin kesilmesinde tarafların birbirlerini yanlış anlamaları büyük rol oynamıştır. 2014 yılının Ocak ayında Özbekistan, Türkiye'nin Güvenlik Konseyi adaylığına destek vermiştir. Ardından, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 7 Şubat 2014 tarihinde Soçi'de düzenlenen 2014 Kış Olimpiyat Oyunları açılış törenine katılmak için Özbekistan'a ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret sırasında, Başbakan Erdoğan, Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov ile bir araya gelmiş ve ikili ilişkilerin durumu ele alınmıştır. Bu görüşme, Başbakan Erdoğan'ın 2003 yılında gerçekleştirdiği Özbekistan ziyaretinden sonra iki ülke arasında üst seviyede yapılan ilk temas olmuştur (Karluk ve Hiç Gencer 224).

⁹ Muhammed Salih, Özbekistan'da etkili olan bir siyasi liderdir. 1989'da kurulan Erk (Özgürlük) Demokratik Partisi'nin lideridir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası bağımsızlık sürecinde Özbekistan'da muhalefet lideri olarak öne çıkmıştır.

Özbekistan'ı 25 yıl boyunca yöneten İslam Kerimov'un 2016 yılındaki ölümü ile başa geçen Şevket Mirziyoyev'in Özbek dış politikasında gerçekleştirdiği lider odaklı program değişikliği, Kerimov'un çok vektörlü dış politika hedefine bağlı kalarak, Özbekistan'ın Türk Cumhuriyetleriyle arasındaki gerileyen ilişkilere ivme kazandırmış ve Türkiye ile de siyasi ve askerî bağlarını yeniden alevlendirmiştir. Türkiye ile ilişkilerinde hem Türkiye'nin ilişkilerde "kayıp yıllar" olarak nitelendirdiği dönemi geride bırakma arzusu hem de Mirziyoyev'in aktif ve çok yönlü dış politika izleme arzusu ilişkilerin gelişmesinde etken olmuştur. Bu süreci bir nevi onarma dönemi olarak da adlandırabiliriz. Çünkü 25 yıl boyunca inişli çıkışlı bir seyir izleyen ilişkiler son dönemlerde neredeyse kopma seviyesine kadar gelmiştir. Mirziyoyev'in iktidar olmasıyla yeni bir sayfa açılarak ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır.

2016 yılında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev arasında Semerkant'ta gerçekleşen görüşme, Özbekistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir. Bu ziyarette Özbek-Türk İş Forumu yapılmış, birçok farklı alanda anlaşmalar da imzalanmıştır (URL 13). Akabinde 2017 yılında Mirziyoyev, Türkiye'ye resmî bir ziyaret gerçekleştirmiştir (URL 14). Bu ziyareti önemli kılan 21 yıl aradan sonra Türkiye'yi ziyaret eden ilk Özbekistan cumhurbaşkanı olmasıdır. Mirziyoyev'in tarihî olarak nitelendirdiği bu ziyareti sırasında, iki ülke arasında havacılık, ulaştırma, yatırım, diplomasi, eğitim, askerî iş birliği, sağlık, kültür, ticaret ve bankacılık alanlarında 26 anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaların imzalanması, ilişkilerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi için önemli bir adım teşkil etmiştir (URL 15). 2019 yılında ise Mirziyoyev, Türkiye'ye 2,5 yıl içerisinde ikinci ziyaretini de gerçekleştirmiştir.

2017 yılından itibaren ortak tarih ve kültürel mirasın da etkisiyle ivme kazanan ilişkiler ticari ortaklık seviyesine ulaşmıştır. Örneğin; ikili ilişkilerin gergin ve soğuk olduğu 2001 yılında iki ülkenin arasındaki dış ticaret hacmi, 126 milyon ABD doları iken 2017'de 1,5 milyara çıkmış, 2019 yılı itibarıyla 2,3 milyara ulaşmış, 2021'de 3,4 milyar dolar iken 2022'de 3 milyar 233,9 milyon dolara gerileyerek kayıtlara geçmiştir (URL 16). Bu ticaret hacmi ile Türkiye, günümüzde Özbekistan'ın en önemli beş ticari ortağından biri konumundadır (URL 17). 2022'de bir önceki yıla kıyasla 186,1 milyon dolar gerilemesi yaşanan küresel kriz ve salgınların sonucu olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca iki ülke arasındaki güncel ticaret hacminin küresel sorunlar nedeniyle beklenin çok gerisinde kaldığı da ifade edilmektedir (İstikbal 13).

İki ülke arasında artan iş birliği sadece ekonomik alanla sınırlı değildir. İki ülkenin güven ve dostluk nişanesi olarak ifade edebileceğimiz bir husus ise vize muafiyetinin sağlanmasıdır. Özbekistan, 10 Şubat 2019'dan itibaren Türk vatandaşlarına 30 günlük süre için vize muafiyeti başlatmıştır (URL 18). Aynı şekilde Türkiye'de Özbekistan vatandaşlarına yönelik 30 günlük süre için vize

muafiyeti tanımaktadır (URL 19). Bir başka iş birliği alanı ise ticaret ve bankacılık alanıdır. Türkiye Ziraat Bankası 2019 yılında Özbekistan'da faaliyete başlamıştır. Bu banka, ülkede kurulan yüzde 100 yabancı sermayeli ilk banka olmuştur (URL 20).

İki ülkenin ilişkileri yakalanan ivme ile son yıllarda yüksek düzeyli stratejik ortaklığa dönüşmüştür. Askerî alanda da iş birliğini artıran Türkiye ile Özbekistan, askerî eğitim-öğretim (URL 21), güvenlik (URL 22), teknik alanları ve savunma sanayi konularını da içeren Askerî Mali İş Birliği Anlaşması'nı imzalamıştır (URL 23). Özbekistan'ın güvenliği, güçlü bir Özbekistan'ın inşası/varlığı; Türkiye'nin bölgedeki çıkarları ve bölge açısından da büyük bir önem arz etmektedir. Türkiye ve Özbekistan arasında gerçekleştirilecek iş birliği, sadece iki ülkenin ilişkileri için değil, coğrafyanın ve tüm dünyanın barış, istikrar ve refahı için de son derece önemlidir. Yani, Türkiye'nin, Özbekistan ile ilişkilerini geliştirmesi bölgesel istikrarın ve iş birliğinin güçlendirilmesine de katkıda bulunacaktır.

Türkiye ile Özbekistan arasındaki ilişkiler eğitim alanında da artarak devam etmektedir. Bu kapsamda, iki ülke arasındaki eğitim iş birliği anlaşmaları çerçevesinde Türk üniversiteleri ile Özbekistan üniversiteleri arasında öğrenci ve öğretim üyesi değişimi programları düzenlenmektedir. Bunun yanı sıra, Türkiye Maarif Vakfı da Özbekistan'da Türk okullarının yönetimi ve işletmesinde faaliyet göstermektedir (URL 24). Son olarak, Türkiye Cumhuriyeti ve Özbekistan Cumhuriyeti arasında yapılan açıklamaya göre, iki ülke arasında yeni bir üniversite kurulması planlanmaktadır (URL 25). Öte yandan, iki ülke arasında kültürel ilişkiler ve turizm ilişkileri de artarak devam etmektedir. İki ülke arasında turizm faaliyetlerinin artmasıyla Türkiye, Özbekistan'ın en önemli turizm pazarlarından biri hâline gelmiştir. Özetle, Mirziyoyev dönemi Türkiye-Özbekistan ilişkilerinde pozitif bir etki yaratmıştır. İki ülke arasındaki ticaret, yatırım, askerî ve güvenlik, eğitim ve turizm faaliyetleri artarken, kültürel ilişkiler de güçlendirilmiştir.

Özbekistan'ın Mirziyoyev ile gelişen iş birliği diplomasisi çözülememiş sınır sorunları gibi kronik problemleri ön plana çıkarmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kalan bu sorunlar, Özbekistan'ın öncelikli dış politika hedefleri arasındadır. Bu sorunlar, sadece sorunun tarafı olan ülkeleri değil, diğer ülkeleri de etkileyen ciddi tehditler oluşturmaktadır. Mirziyoyev'in aktif dış politika anlayışı ve iyi komşuluk politikası aralarındaki iş birliğini artırmış ve Sovyetlerden kalma sorunların çözümünde de etkili olmuştur. Özbekistan, dört komşusuyla sınır paylaşan tek Türkistan ülkesidir. Nitekim Mirziyoyev, Özbekistan'ın komşuları Kırgızistan ve Tacikistan ile uzun bir süreden beri devam eden sınır anlaşmazlığı ve su sorunu çözümü için müzakerelere başlamıştır. Özbekistan'ın, Tacikistan ile paylaştığı bin kilometrelik sınırın %20'sinde belirsizlik devam ederken, Kırgızistan ile paylaştığı 1378 kilometrelik sınırın %27'sinde, yani 371 kilometrede tartışmalar yaşanmakta idi (URL 26). Özbekistan ve Kırgızistan arasında sınır sorunlarının çözümü

için yapılan 11 Mart 2022 tarihinde gerçekleştirilen görüşmelerde, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov ve Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev anlaşmaya varmıştır. Taşkent ve Bişkek yönetimleri 2017 yılında mevcut sınırlarının %85'ini netleştirmişti. 2022 yılı itibariyle geriye kalan, %15'lik kısım taraflar arasında anlaşmayla çözüme kavuşturulmuştur (URL 27). İki ülke arasındaki sınırının belirlenmesine ilişkin anlaşma ve Andican (Kempirabad) barajının ortak yönetimine ilişkin anlaşma imzalanarak sorun çözüme kavuşturulmuştur (URL 28). Her iki ülkeyle de diyalog yoluyla sonuçlandırılan sorunlar; bölgedeki istikrarsızlıkların giderilmesi, güvenliğin tesis edilmesi ve bölgesel iş birliğini güçlendirmesi adına kayda değer gelişmelerdir.

Özbekistan bir diğer sorunu da Tacikistan ile yaşamaktadır. 1.300 kilometrelik Özbek-Tacik sınırının %20'si tartışmalıydı. Şevket Mirziyoyev ve Emomali Rahmon, Mart 2018'de sınırın ayrı bölümleriyle ilgili bir anlaşma imzalamıştır. Ayrıca Özbekistan, 1990'larda Özbekistan İslami Hareketi üyelerinin ülkeye girişini engellemek için Tacikistan sınırının dağlık kesimlerini mayınlar döşemişti. Mart 2017'de ise yapılan görüşmeler sonucunda, Özbek-Tacik sınırının çeşitli kesimlerindeki mayınlar temizlenmeye başlamış ve kontrol noktaları açılmaya başlanmıştır (URL 29). Öte yandan Ağustos 2018'de iki ülke, Zarafşan Nehri üzerinde iki hidroelektrik santralinin ortak inşası için anlaşmaya varmıştır (URL 30).

Özbekistan ve Kazakistan arasındaki sınırın belirlenmesi işlemi ise, 2001 ve 2002 tarihli anlaşmalarla tamamlanmıştır. 2004 yılında sınırın işaretlenmesine başlamış ve 2017 itibariyle sınır sorunu konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (Asanov vd. 273). Bölgedeki en büyük iki devletin, bölge ülkelerinin birlik ve beraberliği için özel bir sorumluluk hissederek sorunu çözme gayreti göstermeleri sadece siyasi bir adım değil, aynı zamanda ekonomik iş birliğinin genişletilmesinin ve sınır ötesi ticaretin gelişmesine de kapı aralamıştır. Nitekim diğer bölge ülkelerini aralarında olan sorunlarda peyderpey çözüme kavuşturulmaktadır.

Özbekistan'ın dış politikada bir başka reformist politikası ise uluslararası örgütlere üyeliği olmuştur. Özbekistan'ın Türk Devletleri Teşkilatı'na (TDT) üyeliği, bölgesel iş birliğinin güçlendirilmesine ve Özbekistan'ın bölgesel entegrasyona aktif katılımına doğrudan etki etmiştir. Özbekistan, bölgesel terörizm, aşırıçılık ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadelede TDT üyeleriyle iş birliği yapmaktadır. Bunu yanı sıra Türk Devletleri Teşkilatı üyeleri arasında serbest ticaret bölgesi oluşturulması, ulaşım ve enerji alanında iş birliğinin artırılması, kültürel ve insani bağların güçlendirilmesi gibi alanlarda iş birliği sağlanmaktadır. Tüm bu durumlar Özbekistan'ın TDT üyeliği sonucunda yeni diplomatik imkânlar sunabilir ve uluslararası alandaki tanınırlığı konularında pozitif bir etki yaratabilir.

Sonuç

Özbekistan, SSCB'nin çöküşünden sonra bağımsızlığını elde etmiş ve tarihî, kültürel mirası, jeopolitik konumu ve nüfusuyla Türkistan'da stratejik bir konuma sahip olmuştur. Ülkenin stratejik konumu, uluslararası ticaret ve ulaşım yolları için önemli bir geçiş noktasıdır. Coğrafi olarak, Rusya, Çin, Hindistan, İran, Türkiye ve Avrupa arasında bir köprü vazifesi görmektedir.

2016 yılında Kerimov'un vefatı ile iktidara gelen Mirziyoyev, Kerimov döneminde sürdürülen otoriter politikaların aksine reformcu bir politika izlemiştir. Kerimov dönemi boyunca uygulanan otoriter ve korumacı politikalar, Özbekistan'ın bazı alanlarda içine kapanmasına yol açmış olsa da, ülkenin ekonomik kalkınmasına da katkıda bulunmuştur. Ancak ülkenin yeni lideri Mirziyoyev tarafından başlatılan reformlarla birlikte, ekonomik liberalleşme ve dışa açılma politikaları benimsenmiştir. Bu politikalar sayesinde, Özbekistan'ın ekonomik ilişkileri genişletilerek ülkenin bölgedeki diğer ülkelerle iş birliğinin arttırılmasına devam etmektedir.

Özbekistan, bölgedeki diğer ülkelere kıyasla homojen bir demografik yapıya sahiptir.¹⁰ Ayrıca Özbekistan dışında da büyük bir Özbek varlığının bulunması, ülkenin dış politikası açısından riskler ve fırsatlar sunmaktadır. Özbekistan, etnik Özbek topluluklarını desteklemek ve ilişkileri geliştirmek için çaba gösterirken, bu durum aynı zamanda komşu ülkelerle potansiyel gerginliklere ve müdahale suçlamalarına yol açabilir. Bununla birlikte, Özbek diasporası, bölgesel iş birliği ve ekonomik fırsatların değerlendirilmesi için bir potansiyele işaret eder. Özbekistan, bu durumu dikkatlice yöneterek hem riskleri minimize etmeli hem de fırsatları en iyi şekilde kullanmalıdır.

Mirziyoyev'in, Kerimov'dan devraldığı bazı politikaları öncelikli olarak devam ettirdiği görülmektedir. Örneğin dış politikada tıpkı Kerimov döneminde olduğu gibi bölge ülkeleri ile olan ilişkilerine öncelik vermeye devam etmektedir. Kerimov'dan farklı olarak somut adımlar atarak çözüm üretmesi olmuştur. Nitekim komşu cumhuriyetlerle dostluk anlaşmaları imzalayarak sorunları çözmeye, iş birliğini geliştirme yönünde ciddi girişimler başlatmıştır. Mirziyoyev'in bu yapıcı politikaları diğer cumhuriyetlerin de dış politika stratejisine yansımış ve bölgede var olan sorunlara ortak çözüm anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda bölgesel ve küresel güçlerin yanı sıra uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerinde dengeli bir ortaklık ve iş birliği kurarak yapıcı dış politika yaklaşımını da benimsemiştir. Bu durum Özbekistan'ın iç siyasetinde yaşanan reformlarla birlikte uluslararası imajını güçlendirmiş, ülke ekonomisinin de iyileştirilmesine yardımcı olmuştur (Toktogulov 63).

¹⁰ Türkistan'ın nüfus açısından en homojen ülkesi, Türkmenistan'dır. Türkmenistan'ın nüfusu büyük ölçüde Türkmen etnik grubundan oluşur ve diğer etnik grupların oranı oldukça düşüktür.

Özbekistan'ın bölgesel iş birliği politikaları, Türkistan bölgesinde sürdürülebilir kalkınma sağlama potansiyeline sahiptir. Özbekistan'ın jeopolitik konumu, tarihi ipek yolunun geçtiği ve bölgesel güvenliğin temel unsurlarından biri haline gelmesi nedeniyle önemlidir. Bu politikalar, bölgedeki diğer ülkelerle iş birliği yaparak ekonomik ve sosyal kalkınma sağlama, sınır güvenliği ve terörizmle mücadele gibi alanlarda ortak çalışmalar yürüterek bölgesel istikrarı arttırmayı hedeflemektedir. Batı ve özellikle Çin için de Türkistan bölgesi, enerji kaynakları, doğal kaynaklar, turizm potansiyeli ve gelişmekte olan pazarları nedeniyle stratejik önem taşımaktadır. Bu nedenle, Çin-Özbekistan ticari ilişkileri, Çin'in Türkistan pazarında güçlü bir varlığının sağlanmasına yardımcı olmuştur. Öte yandan Kerimov döneminde Rusya ile dengeli ilerleyen ilişkiler, Mirziyoyev ile birlikte ülkenin daha geniş bir perspektife sahip olmasına yardımcı olmuştur. Bu durum Mirziyoyev'e farklı ülkelerle iş birliği yapma yolunu açmış ve daha geniş bir bölgesel iş birliği perspektifine sahip olmayı sunmuştur.

Kerimov rejimi, durgun bir ekonomi ve otoriter bir siyasi sistemle baş başa bırakan izolasyonist politikaları ve yaygın baskılarıyla biliniyordu. Buna karşılık, Mirziyoyev döneminde gerçekleştirilen reform süreçleri, özellikle ekonomik, siyasi ve dış politika alanlarında atılan adımlarla ülkenin uluslararası tanınırlığını artırmıştır. Ekonomik alanda, özelleştirme, yabancı yatırım ve dış ticaret kısıtlamalarının kaldırılması gibi önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Özellikle tarım sektöründe, özel sektöre daha fazla teşvik ve desteğin verilmesi için adımlar atılmıştır. Ayrıca, ülkenin dünya ekonomisine daha fazla entegrasyonu ve büyük ekonomilerle ticari ilişkilerin geliştirilmesi için çaba gösterilmiştir.

Mirziyoyev dönemi ile birlikte gerçekleştirilen reform süreci, Özbekistan'ın bölgesel ve küresel düzeydeki ilişkilerinde önemli değişikliklere sebep olmuştur. Bu dönemde gerçekleştirilen siyasi reformlar, eski hükümet yetkililerinin yargılanması, yolsuzlukla mücadele ve hükümetteki bürokrasinin azaltılması gibi alanlarda reformlar gerçekleştirilmiştir. Ancak, muhalefetin daha fazla temsil edilmesi ve demokratik seçimlerin yapılması konusunda daha fazla adım atılması gerektiği yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Mirziyoyev, dış politika alanında gerçekleştirilen reformlar ile komşu ülkelerle iş birliğinin artırılması, bölgesel ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi ve küresel iş birliği için daha aktif rol alınması yönünde çaba göstermektedir. Bu çabalar, hem bölgesel hem de küresel düzeyde iş birliği ve barışçıl birlikte yaşama ortamının oluşmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Mirziyoyev, bölgesel ve küresel düzeyde diyalog ve iş birliğinin güçlendirilmesi yönünde adımlar atarak, ülkesinin uluslararası alanda daha aktif bir rol oynamasını hedeflemektedir. Kerimov, döneminde Rusya, Çin Türkiye ve ABD ile ilişkilerinde zaman zaman dalgalanmalara rağmen bağımsız ve dengeli bir seyir izlemeye çalışmıştı. Mirziyoyev ile birlikte bu sürecin daha aktif ve çok boyutlu olarak ilerlediğini görüyoruz. Bu durumda Özbekistan'ın ABD, Rusya ve Çin ile olan ilişkileri,

ülkenin ekonomik, politik, güvenlik ve diplomatik alanlardaki farklı hedefleri doğrultusunda farklı sonuçlar doğurabilir. Ayrıca, Özbekistan, ABD, Rusya, Çin ve Türkiye gibi bölgesel ve küresel güçlerle yakın ilişkiler sürdürmeyi amaçlamaktadır. Örneğin, ABD ile geliştirilen ekonomik ilişkiler, yatırımların artması ve ticaretin canlanması açısından olumlu etki yapabilir. Rusya ile olan politik ve güvenlik ilişkileri, Özbekistan'ın bölgesel güçlerle olan bağlarını güçlendirebilir. Çin ile geliştirilen diplomatik ilişkiler, Özbekistan'ın Doğu Asya ile olan ilişkilerini artırabilir. Özbekistan'ın Türkiye ile yakın ilişkiler kurmasının bölgesel ve küresel sonuçları olacaktır. Bu ilişkileri sonucunda, Türkistan ile Türkiye arasındaki ekonomik, kültürel ve siyasi iş birliğini artırabilir. Bunun yanı sıra Türkiye, Türkistan ülkeleri arasında bir köprü görevi üstlenebilir ve bölgesel istikrarı sağlamaya yardımcı olabilir. Küresel anlamda ise, Özbekistan'ın Türkiye ile yaklaşması, Türkiye'nin jeopolitik önemini artırabilir ve bu sayede Türkiye'nin bölgesel liderlik rolüne katkıda bulunabilir. Nitekim son dönemde gelişen ikili ve çok taraflı iş birliği alanları bu durumları destekler niteliktedir. Ancak Özbekistan'ın bu ülkeler arasında bir denge kurması ve diğer ülkelerle ilişkilerinde de olumsuzluklara neden olmaması adına önemlidir. Aksi takdirde, ülkenin bölgesel ve küresel etkisi azalabilir.

Tüm bunlara ek olarak Özbekistan'ın dış siyasetindeki dönüşümün bölgesel ve küresel olaylarla birlikte incelenmesi önemlidir. Özbekistan, Ocak 2022'de Kazakistan'da meydana gelen olaylar ve Rusya-Ukrayna Savaşı gibi faktörlerle karşı karşıya kalarak politikalarını etkilenme ve sınırlanma potansiyeline sahiptir. Kazakistan'daki olaylar, Özbekistan'ın bölgesel istikrarı ve güvenliği gözetme konusundaki çabalarını etkileyecektir. Bu olaylar, Özbekistan'ı komşu ülkelerdeki gelişmeleri yakından takip etmeye, potansiyel istikrarsızlık risklerine karşı tedbirler almaya yönlendirecektir. Özbekistan, bölgesel barışı ve iş birliğini güçlendirmek amacıyla Kazakistan ve diğer Türkistan ülkeleriyle yakın ilişkiler kurma stratejilerini uygulayabilecektir.

Rusya-Ukrayna Savaşı gibi küresel olaylar da Özbekistan'ın dış politikasını etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Bu çatışma, Özbekistan'ı bölgesel güç dengelerini yeniden değerlendirme ve dış ilişkilerini dikkatli bir şekilde dengeleme konusunda daha hassas bir duruma getirebilir. Özbekistan, bu tür küresel olaylarda tarafsız bir tutum takınarak, bölgesel istikrarı ve bağımsızlığını korumayı hedeflemeyi öncelikli dış politikası haline getirmelidir.

Sonuç olarak, Kerimov dönemi, ülkenin Sovyet sonrası geçiş döneminin zorluğunu yaşadığı bir dönemdi. Kerimov, daha çok merkezîyetçi bir yönetim tarzı benimsemişti ve dış dünyayla olan ilişkileri kısıtlamıştı. Diğer yandan, Mirziyoyev dönemi, Özbekistan'ın dış açılma politikası izlediği ve ekonomik reformları hızlandırdığı bir dönem olarak ön plana çıkıyor. Mirziyoyev, daha demokratik bir yönetim anlayışı benimseyerek ülkede reformlar gerçekleştirdi ve dış dünyayla olan ilişkileri güçlendirdi. Bu reformlar, Özbekistan'ın ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan daha açık ve saydam bir ülke

hâline gelmesine yardımcı olmaktadır. Kerimov dönemine nazaran dünyada izole bir devlet yaklaşımından artık yavaş yavaş bölgesel projelere uyum sağlayan, uluslararası kuruluşların çalışmalarında uyumlu görüntü sergilemektedir. Bu da hem bölgesel hem de küresel güçler ile Özbekistan arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesine ve derinleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Ancak, reformların hala devam ettiğini ve bunların Özbekistan'ın siyasi ve ekonomik manzarası üzerindeki nihai etkilerinin henüz net olarak görülmediğini belirtmek önemlidir. Ayrıca Özbekistan'ın ekonomik amaçlı yeni bir dış politika oluşturma arayışında bu süreçte bekleyen bir takım zorluklar da bulunmaktadır. Ülkenin diğer ülkelerde ve uluslararası alanda kabul görmesi, halkın desteğinin sağlanması ve ülkenin küresel sisteme tutarlı bir şekilde açılması gerekmektedir. Bu hedeflere ulaşmak için çeşitli zorluklar vardır, özellikle diğer ülkelerle geliştirilen ilişkilerin halkın günlük hayatını nasıl etkileyeceği gibi konular, kamu desteği, tutarlılık ve süreklilik gibi faktörler göz önünde bulundurulmalıdır. Söz konusu hedefler, Özbekistan'ın yeni şekillenen bölgesel ve uluslararası kimliğinin gidişatını ve geleceğini belirleyecektir.

KAYNAKLAR

- Aksakal, Hasan. “Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası”, *Karadeniz Araştırmaları*, c. 6, no. 21, Bahar 2009, s. 23-30.
- Altundağ, Zehra. “Geçmişten Günümüze Şanghay İş Birliği Örgütü.” *Avrasya Etüdlere Dergisi*, no. 49-1, 2016, ss. 93-116.
- Asanov, Seilbek S. vd. “Kazakh-Uzbek Relations in the Context of Regional Security.” *Revista UNISCI*, núm. 45, octubre, 2017, pp. 267-288.
- Idan, Avinoam, ve Brenda Shaffer. “The Foreign Policies of Post-Soviet Landlocked States.” *Post-Soviet Affairs*, 27:3, 2011, ss. 241-268.
- Aydın, Mustafa. *Küresel Politikada Orta Asya*. Nobel Yayıncılık, 2005.
- Bektenov, M. (2021, March 16). Kazakhstan's Ethnic Policy 1991-2021: What Needs to Change? CABAR.asia. <https://cabar.asia/en/kazakhstan-s-ethnic-policy-1991-2021-what-needs-to-change>
- Birsel, Haktan. “Orta Asya Güç Mücadelesi İçinde Bağımsızlığından Günümüze Özbekistan.” *21. Yüzyıl Dergisi*, no. 35, 2011, ss. 26-35.
- Bohr, Annette. “Regionalism in Central Asia: New Geopolitics, Old Regional Order.” *International Affairs* 80, no. 3, 2004, pp. 485-502.
- Bozbağ, Servet. *İslam Kerimov Dönemi Özbekistan Dış Politikası ve Küresel Güçler*. 2019. Bahçeşehir Ü, Yüksek lisans tezi.
- Brzezinski, Zbigniew. *Büyük Satranç Tahtası*. İnkılap Kitapevi, 2005.
- Dadabayev, Timur. “Developmental State and Foreign Policy in Post-Kerimov Uzbekistan.” *The SAGE Handbook of Asian Foreign Policy*, Editor In Takahashi Inoguchi, 2019, SAGE, ss. 641-656,.
- Dugin, Aleksandr. *Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım*. Çevirmen Vügar İmanov. Küre Yayınları, 2005.

- Fazendeiro BT. "Uzbekistan's defensive self-reliance: Karimov's foreign policy legacy." *International Affairs*, 93(2), 2017, ss. 409–427.
- Glassner, Martin Ira. *Access to the Sea for Developing Land-Locked States*. Martinus Nijhoff, 1970.
- Gündoğdu, Abdullah. *Türk Jeopolitiği*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.
- Haber, Marc vd. "Afghanistan's Ethnic Groups Share a Y-Chromosomal Heritage Structured by Historical Events". *PLOS ONE*, 7(3): 2012. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0034288>
- İstikbal, Deniz. "Orta Asya'da Yeni İş Birliği Alanları: Türkiye-Özbekistan İlişkileri." *SETA Analiz*, 2021. <https://setav.org/assets/uploads/2021/11/A357.pdf>. Erişim Tarihi: 01.03.2023.
- Kanlıdere, Ahmet. "Cedidcilik ve Dini İslahçılık." *İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları Bildirileri*. Ankara, 2003.
- Karlık, Rıdvan, ve Ayşe Hiç Gencer. "Orta Asya'da Oluşturulan Ekonomik ve Siyasi Entegrasyonlar Kapsamında Türkiye Özbekistan İlişkileri." *International Conference on Eurasian Economies 2017*, Eurasian Economists Association & Kyrgyzstan-Turkey Manas University, 2017.
- Kocatepe, Ömer Faruk. "Türk Cumhuriyetleri'nin Bölgesel Güvenlik Kaygıları Bağlamında Uluslararası Örgütlerle İş Birliği." *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2022, ss. 407-434.
- Kocatepe, Ömer Faruk. *Türk Devletleri Teşkilatı Politik ve Askerî İş Birliği*. Nobel Yayınevi, 2022.
- Kodaman, Timuçin, ve Haktan Birsal. "Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası." *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 2, 2006, ss. 413-442.
- Kun.uz. (2023, January 16). Uzbekistan's population increasing by about 21 thousand people every day. <https://kun.uz/en/news/2023/01/16/uzbekistans-population-increasing-by-about-21-thousand-people-every-day>
- Kurt, Selim. "Dugin'in Avrasyacılık Anlayışında Türkiye'nin Yeri." *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, no. 15, 2019, ss. 425-467.
- National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic. (n. d.). Open Data - Population. <http://www.stat.kg/en/opendata/category/312/>
- Okur, Mehmet Akif. *Yeni Çağın Eşiğinden "Avrasya'nın Kalbi"ne Bakmak-Tarihten Geleceğe Orta Asya'nın Jeopolitiği Üzerine Değerlendirmeler*. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Özey, Ramazan. *Dünya Platformunda Türk Dünyası*. Aktif Yayınları, 1999.
- Pirinççi, Ferhat. "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler Ve Gerçeklikler." *SBF Dergisi*, 63(01), 2008, ss. 207-235.
- Purtaş, Fırat. "İslam Kerimov Sonrası Özbekistan-Türkiye İlişkilerinin Kültürel Boyutu." *Zamanını Aşan Medeniyet Özbekistan Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Bahariye Sanat Atölyeleri, 2019.
- Purtaş, Fırat. *Orta Asya ile Güney Asya Arasında Modern İpek Yolu Projesi-Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile İlişkileri*. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2011.

- Sarıkaya, Yalçın. “Kerimov Dış Politikası: Rejim Güvenliği Ekseninde 20 Yıl.” *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*. Editör M. Savaş Kafkasyalı. Ankara-Türkistan: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi, Yayın No 10, 2012, ss. 335-355.
- Sarıkaya, Yalçın, ve Öztopal, Mustafa Kemal. “Brzezinski’nin Ardından Güncel Türkistan Jeopolitiğini Yeniden Düşünmek.” *TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 2022, ss. 141-174.
- Schmitz, Andrea. “Uzbekistan’s Transformation Strategies and Perspectives.” *SWP Research Paper 1, Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs*, 2020.
- Sönmez, A. Sait. “Özbekistan Dış Politikasını Oluşturan Temel Faktörler.” *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 2, 2013, ss. 387-416.
- Spykman, Nicholas J. *Coğrafya ve Dış Politika*. Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2020.
- Şahin, Mehmet. “Jeopolitik Düşüncenin Tarihi.” *Uluslararası Politika: Giriş-Kavram-Teoriler*. Editör Serkan Yenil ve M. Bora Sanyürek. Nobel Yayınları, 2022, ss. 163-180.
- Toktogulov, Bakhtiyor. “Uzbekistan’s Foreign Policy under Mirziyoyev: Change or Continuity?” *Eurasian Research Journal*, 4(1), 2022, ss. 49-67.
- TÜRKPA. “Yeni Bir Yüzyıla Doğru Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri İlişkileri”. *TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu*, no: 64, 1993.
- United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. (2016, December 9). Committee on the Elimination of Racial Discrimination reviews the report of Turkmenistan. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2016/12/committee-elimination-racial-discrimination-reviews-report-turkmenistan>
- United States Geological Survey (USGS). (2021). Mineral Commodity Summaries: <https://pubs.usgs.gov/periodicals/mcs2021/mcs2021-gold.pdf>

İNTERNET KAYNAKLARI

- URL1: (<https://mfa.uz/en/pages/vneshnaya-politika> (erişim tarihi: 11.01.2023).
- URL2: (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html> (erişim tarihi:19.02.2023).
- URL3:(<https://www.ntv.com.tr/dunya/sanghay-isbirligi-orgutu-nedir-ne-degidir,MjcBt8rq-k2AuS1RQNXFlw>) (erişim tarihi: 10.03.2023).
- URL4: (<https://eurasianet.org/uzbekistan-life-after-Kerimov-more-same> (erişim tarihi: 07.12.2022).
- URL5: (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ozbekistan-dis-politikasinda-aciklik-ve-iyi-komsuluk-donemi/945184> (erişim tarihi:10.03.2023).
- URL6: (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/orta-asya-ulkeleri-arasinda-sinir-ve-isbirligi-anlasmasi-yapildi/961906> (erişim tarihi:10.03.2023).
- URL7:(<https://www.voaturkce.com/a/amerika-ozbekistan-la-iliskileri-gelistiriyor/4398176.html> (erişim tarihi: 11.03.2023)
- URL8: (<https://www.dunya.com/dunya/guney-kore-tetikte-bekliyor-haberi-363143> (erişim tarihi: 11.03.2023)

- URL9: (https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/asya-pasifik-arastirmalari-merkezi/cin-in-bir-kusak-bir-yol-projesi-ve-turk-dunyasi-na-etkileri#_ftn37) (erişim tarihi: 11.03.2023)
- URL10: (<https://www.milliyet.com.tr/dunya/rusya-ozbekistan-ortak-askeri-tatbikati-basladi-12-yil-sonra-ilk-kez-2530601>) (erişim tarihi: 11.03.2023)
- URL11: (<https://www.aljazeera.com.tr/haber/ozbekistanla-inisli-cikisli-iliskiler>) (erişim tarihi: 11.03.2023)
- URL12: (<https://www.yenisafak.com/dunya/inis-cikislariyla-turk-ozbekistan-iliskileri-2521268>) (erişim tarihi: 12.03.2023)
- URL13: (<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/mirziyoyev-in-ziyareti-cercevesinde-turkiye-ozbekistan-iliskileri/1740453>) (erişim tarihi: 11.03.2023)
- URL14: (<https://www.tccb.gov.tr/konuk/356/86093/ozbekistan>) (erişim tarihi: 12.03.2023)
- URL15: (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-ozbekistan-iliskileri-gucleniyor/1060872>) (erişim tarihi: 13.03.2023)
- URL 6: (<https://www.trthaber.com/haber/guncel/ozbekistanin-dis-ticaret-hacmi-2022de-50-milyar-dolara-ulasti-742642.html#:~:text=T%C3%BCrkiye%2C%20ge%C3%A7en%20sene%20y%C3%BCzde%206,ise%20y%C3%BCzde%205%2C4%20azald%C4%B1>) (erişim tarihi: 13.03.2023)
- URL17: (<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/ozbekistanin-dis-ticaret-hacmi-2021-de-42-milyar-dolar-oldu/61faa78b01a30a27f43d3f27>) (erişim tarihi: 13.03.2023)
- URL18: (<https://www.ntv.com.tr/dunya/ozbekistandan-turk-vatandaslarina-vize-muafiyeti,iu2LSpAUtkql6SLkS0Ur9g>) (erişim tarihi: 13.03.2023)
- URL19: (<https://www.mfa.gov.tr/ozbekistan-seyahat-edecek-turk-vatandaslarinin-dikkatine.tr.mfa>) (erişim tarihi: 13.03.2023)
- URL20: (<https://www.ziraatbank.com.tr/SitePages/InteraktifRaporlar/2019/tr/m-3-5.html>) (erişim tarihi: 14.03.2023)
- URL21: (https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc077/kanunbmmc077/kanunbmmc07703928.pdf) (erişim tarihi: 14.03.2023)
- URL22: (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/04/20220429-1.htm>) (erişim tarihi: 11.03.2023)
- URL23: (https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/ozbekistan-turkiye-ile-askeri-is-birligini-gelistiriyor) (erişim tarihi: 14.03.2023)
- URL24: (<https://www.turkiyemaarif.org/post/7-turkiye-maarif-vakfi-baskani-akgun-ozbekistanda-1906?lang=tr>) (erişim tarihi: 14.03.2023)
- URL25: (<https://www.aa.com.tr/tr/egitim/yok-baskani-ozvar-ozbek-turk-universitesi-kurmayi-planladiklarini-soyledi/2483855>) (erişim tarihi: 15.03.2023)
- URL26: (<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2569>) (erişim tarihi: 18.03.2023)
- URL27: (<https://www.ankasam.org/kirgizistan-ozbekistan-sinir-anlasmazliginda-cozum-arayislari/>) (erişim tarihi: 18.03.2023)

URL28: (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/abdde-koronavirusten-can-kaybi-artiyor-567897.html>) (erişim tarihi: 17.03.2023)

URL29: (<https://landportal.org/news/2021/06/territorial-disputes-central-asia-threshold-30th-anniversary-independence>) (erişim tarihi: 21.03.2023)

URL30: (<https://orasam.manas.edu.kg/index.php/tr/ozbekistan/5771-tacikistan-ve-zbekistan-zaraf-an-nehri-zerinde-yavan-hidroelektrik-enerji-santrali-in-aatina-baladi>) (erişim tarihi: 21.03.2023)

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.